

Suomenmaasta Ameriikkaan

Suomenkielisen kaunokirjallisuuden paikannimimaisema vuosina 1870–1940

Jenni Turunlahti

Kandidaatintutkielma

Humanististen tieteiden kandidaatti, suomen kieli

Kieli- ja käännöstieteiden laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Maaliskuu 2024

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä

Kandidaatintutkielma

Humanististen tieteiden kandidaatti, suomen kieli

Jenni Turunlahti

***Suomenmaasta Ameriikkaan* – Suomenkielisen kaunokirjallisuuden paikannimimaisema vuosina 1870–1940**

Sivumäärät: 27, 5

Kandidaatintutkielmassani tarkastelen suomenkielisen kaunokirjallisuuden autenttista paikannimistöä ja sen muodostamaa nimimaisemaa. Tutkimusaineistona käytän Suomalaisen kirjallisuuden atlas 1870–1940 -tietokantaa, joka sisältää tutkielmaa tehdessäni 846 kaunokirjallista teosta.

Hyödynnän tutkimuksessani nimistöntutkimuksen ja erityisesti paikannimistöntutkimuksen teoriaa ja menetelmiä. Sovellan lisäksi nimimaiseman käsitettä kaunokirjallisuuden kontekstissa. Kotimaisen kaunokirjallisuuden nimimaiseman kuvaamisen lisäksi tutkimukseni tavoitteena on kirjallisen kartografian, avoimen datan prosessoinnin, nimentunnistuksen ja paikkatietojärjestelmien hyödyntämiseen perustuvan verkkosovelluksen nimistöntutkimukselle tarjoamien mahdollisuuksien esittely.

Kotimaisen kaunokirjallisuuden paikannimimaisema vuosien 1870 ja 1940 välillä näyttäytyy suomalaisena ja suomenkielisenä mutta kaukomaillekin kurottavana heijastumana aikansa historiallisesta, poliittisesta ja kulttuurisesta tilanteesta. Kun kansallisvaltiota muodostetaan, on kuvaavaa, että kaunokirjallisissa teksteissä yleisimmin esiintyy paikannimi *Suomi* useine rinnakkaismuotoineen. Kirjallisuudessa asutaan Suomenmaassa, matkaillaan Suomineidon käsivarressa ja kuollaan Suomenimaan puolesta. Kirjallisuus omalta osaltaan rakentaa, puolustaa tai uudelleen määrittelee Suomen valtakuntaa tai Suomen tasavaltaa. Joskus Suomi taipuu myös kansainväliseen muotoonsa *Finland*.

Maantieteellisesti Suomeen tai sen lähialueille, kuten Helsinkiin, Turkuun, Viipuriin tai Karjalaan sijoittuvien autenttisten paikkojen lisäksi kaunokirjalliset tapahtumat paikantuvat usein myös Amerikkaan (tai *Ameriikkaan*), kun 1800- ja 1900-lukujen taitteen Suomesta Pohjois-Amerikkaan suuntautuva siirtolaisuus tuo oman lisänsä suomenkielisen kirjallisuuden kartastoon. Kaunokirjallisuuden paikannimistöä ei voikaan tarkastella historiallisesta kontekstistaan irrallaan, ja historialliset tosiasiat ovat vahvasti läsnä suomenkielisen kaunokirjallisuuden tapahtumapaikoilla, kirjailijoiden kuvittelemisissa kylissä ja kaupungeissa, merten ja järvien rannoilla ja Lapin erämaan suojissa.

Avainsanat: paikannimi, toponyymi, nimistöntutkimus, kaunokirjallisuus, kirjallinen kartografia

Sisällys

1	Johdanto	5
1.1	Tutkimuksen esittely	5
1.2	Tutkimuksen tavoitteet	6
2	Tutkimuksen teoriatausta	7
2.1	Paikannimistön tutkimus	7
2.2	Kaunokirjallisuuden paikannimistön tutkimus	8
2.3	Kieli- ja nimimaisema	9
3	Aineisto	10
3.1	Suomalaisen kirjallisuuden atlas 1870–1940 -tietokanta	10
3.2	Kirjallinen kartografia	11
3.3	Aineiston rajaus	12
3.4	Aineiston käsittely käytännössä	12
4	Suomenkielisen kaunokirjallisuuden paikannimimaisema vuosina 1870–1940	14
4.1	Yleisimmät esiintymät	14
4.2	Paikannimien variaatio	16
4.3	Nimimaiseman kuvaus	18
5	Kirjallisen kartografian verkkosovellus kirjallisuusnimistön tutkimusta edistämässä	21
5.1	Yleisesti	21
5.2	Metodeja ja käytännön esimerkkejä tutkimusasetelmista	22
6	Päätelmät	24
	Lähteet	25
	Aineslähteet	25
	Muut lähteet	25
	Liitteet	28

LIITE 1. Taulukko 1. Yleisimmät paikannimet suomalaisessa kaunokirjallisuudessa vuosina 1870–1940	28
LIITE 2. Taulukko 2. Esimerkkejä paikannimien variaatiosta	32

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen esittely

Kandidaatintutkielmassani selvitän, mitä ja millaisia autenttisia eli todellisiin paikkoihin viittaavia paikannimiä esiintyy suomenkielisessä kaunokirjallisuudessa vuosien 1870 ja 1940 välillä. Käyttämäni kaunokirjallinen aineisto sisältää yhteensä 846 mainittuna ajankohtana julkaistua teosta. Tarkastelen tutkielmassani erityisesti aineistossa eniten esiintyviä paikannimiä. Sovellan kandidaatintutkielmassani paikannimistön ja nimimaiseman tutkimusmenetelmiä kaunokirjallisessa kontekstissa.

Työskentelen tutkimusavustajana Turun yliopiston kulttuurihistorian oppiaineen alaisuudessa toimivassa Suomalaisen kirjallisuuden atlas 1870–1940 -tutkimushankkeessa. Hanke hyödyntää kaunokirjallisuuden tutkimuksen yhteydessä ensimmäistä kertaa kirjallisen kartografian tutkimussuuntauksen ja digitaalisten ihmistieteiden menetelmiä, joissa yhdistetään luonnollisten eli ihmisten käyttämien kielten prosessointia ja nimentunnistusta paikkatietojärjestelmiin (Kiiskinen ym. 2023: 2). Osana hanketta on kehitetty ja helmikuussa 2024 vapaaseen käyttöön julkaistu verkkosovellus, jonka tarkoituksena on tunnistaa tietokannan teksteissä esiintyvät paikannimet ja sijoittaa ne kartalle. Sovellus antaa ennennäkemättömiä mahdollisuuksia myös suomalaisen kaunokirjallisuuden paikannimistön tutkimukselle, ja kandidaatintutkielmani tavoitteena onkin tuoda nämä mahdollisuudet esille.

Aiemmin suomenkielisen kaunokirjallisuuden paikannimistöä on tutkittu vain yksittäisiä teoksia ja tekstejä tarkastelemalla. Nimistöntutkijan katse on useimmin kohdistunut kaunokirjallisuuden fiktiivisiin erisnimiin, kuten Mikko Mentulan (2006) *Taru sormusten herrasta* -fantasiakirjan nimistöä käsittelevässä tutkimuksessa. Milla Juhonen (2020; 2023) on tutkinut suomalaisen rikoskirjallisuuden autenttista paikannimistöä. Englanninkielisen kaunokirjallisuuden paikannimistöä on tutkittu enemmän, mutta kansainvälisestäkin tarkasteltuna kirjallisuusnimistö on jäänyt muuta nimistöä vähemmälle huomiolle (Gibka–Coates 2018: 51).

1.2 Tutkimuksen tavoitteet

Kandidaatintutkielmani sijoittuu paikannimitutkimukseen eli *toponomastiikkaan*. Olen hyödyntänyt tutkielman teossa paikannimistön tutkimuksessa laajalti käytettyä paikannimien syntaktis-semanttista rakenneanalyysia (ks. esim. Kiviniemi 1990: 119), joka helpottaa paikannimien jaottelua ja lähempää tarkastelua. Tutkimuksessani olen lisäksi soveltanut nimimaiseman tutkimuksen (ks. esim. Ainiala ym. 2008: 335) menetelmiä kaunokirjallisuuden paikannimistön tutkimukseen. Esittelen teoriataustaa tarkemmin luvussa 2.

Tutkimuskysymykseni ovat:

- 1) Millä ja millaisilla autenttisilla paikannimillä on eniten esiintymiä suomalaisessa kaunokirjallisuudessa vuosina 1870–1940?
- 2) Millaista variaatiota aineiston yleisimmissä paikannimissä esiintyy?
- 3) Millainen on suomalainen kaunokirjallisuuden paikannimimaisema vuosina 1870–1940?

Kandidaatintutkielmani tarkoituksena on antaa yleiskuva siitä, millaisen paikannimimaiseman suomalaiset kirjailijat ovat teoksillaan ja niiden paikannimivalinnoilla luoneet kotimaiseen kaunokirjallisuuteen ja suomalaiseen kulttuuriin laajemminkin.

Tutkielmani on monimenetelmäinen. Lähtökohtaisesti kaunokirjallisuuden paikannimistön tutkiminen vaatii kielitieteellisen sisällöntutkimuksen näkökulmaa yksittäisiä teoksia tarkasteltaessa. Lisäksi tutkimukseni yhdistelee sekä kvantitatiivisia että kvalitatiivisia tutkimusmenetelmiä. Kvantitatiivinen näkökulma on tarpeen, kun tarkastellaan aineiston paikannimistön yleisyyttä ja toistuvuutta. Tutkimustulosten tulkitseminen vaatii kuitenkin aineiston laadullista analyysia. Tutkimukseni on myös aineistolähtöistä ja kuvailevaa.

Kaunokirjallisuuden paikannimimaiseman kuvaamisen lisäksi tutkimukseni keskeisenä tavoitteena on Suomalaisen kirjallisuuden atlas 1870–1940 -verkkosovelluksen fennistiselle tutkimuskentälle tarjoamien uusien mahdollisuuksien esittely ja tutkimusmetodien kehittäminen. Tutkielmassani esitän, millaisia käytännön soveltamisen mahdollisuuksia verkkosovellus suomalaiselle nimistöntutkimukselle antaa ja millaisiin tutkimusasetelmiin sitä voi jatkossa hyödyntää.

2 Tutkimuksen teoriatausta

Tässä luvussa esittelen nimistöntutkimuksen, paikannimistön tutkimuksen ja kirjallisuusnimistön tutkimuksen sekä nimimaiseman tutkimuksen teorioita ja perinnettä. Avaan myös muita tutkielmassani käyttämiäni käsitteitä ja taustoitan niiden soveltamista kaunokirjallisuuden paikannimistön tutkimukseen. Tarkastelen lisäksi kandidaatintutkielmani aihetta sivuavaa aiempaa tutkimusta.

2.1 Paikannimistön tutkimus

Kandidaatintutkielmani sijoittuu nimistöntutkimukseen eli *onomastiikkaan*, jonka tarkoituksena on tutkia erisnimiä eli *propreja*. Nimistöntutkimus on kielitieteellinen tutkimusala, vaikkakin tehty tutkimus on usein monitieteistä. Omakin kandidaatintutkielmani sivuaa fennistisen näkökulman lisäksi niin kotimaisen kirjallisuuden, kulttuurihistorian, maantieteen kuin digitaalisten ihmistieteidenkin tutkimusaloja.

Paikannimistön tutkimuksen eli *toponomastiikan* tehtävänä on tutkia paikannimiä eli *toponyymejä*. Ihmisten tarve nimetä ja yksilöidä itselleen tuttuja ja tärkeitä paikkoja on yleismaailmallinen ja kaikkia tunnettuja kieliä yhdistävä piirre (Ainiala ym. 2008: 87), joten paikannimistö kantaa paljon merkityksiä sekä ajallisia kerrostumia. Paikannimet on perinteisesti jaettu kulttuurinimiin eli ihmisten rakentamien paikkojen, kuten rakennelmien ja kaupunkien nimistöön, ja luontonimiin eli luonnonpaikkojen, kuten vesistöjen ja vuorten nimistöön (Kiviniemi 1990: 46). Käytän tätä jaottelua myös omassa tutkimuksessani paikannimien luokittelun lähtökohtana. Paikannimien rakenteen tarkastelemisessa hyödynnän syntaktis-semanttista luokittelumallia (Zilliacus 1966; Kiviniemi 1975), joka pyrkii osoittamaan paikkojen nimeämisen taustalla vaikuttavia asiaperusteita. Kyseisessä mallissa paikannimi jäsennellään nimenosiin eli erillisiin paikan funktiota luonnehtiviin osiin. Tutkielmani otsikossa oleva *Suomenmaa*-toponyymi voidaan esimerkiksi jakaa kahteen nimenosaan *Suomen/maa*, jolloin *maa* on nimen perusosa ja *Suomen* sen määriteosa.

Käyttämäni paikannimiaineisto sisältää sekä *endonyymeja* eli kunkin alueen kielenpuhujien omakielisiä paikannimiä että *eksonyymeja* eli kielenpuhujien näkökulmasta vieraskielisiä nimivastineita (Ainiala ym. 2008: 17). Otan tutkimuksessani huomioon myös kaunokirjallisuuden paikannimien vaihtelun eli *variaation* eri tilanteissa sekä rinnakkaismuotojen eli samaa tarkoittavien nimimuotojen käytön. Paikannimien käytön tutkimus kuuluu sosiolingvistisen nimistöntutkimuksen eli *sosio-onomastiikan* piiriin. Sosio-

onomastinen tutkimus kiinnittää huomion erityisesti paikannimien käyttöön ja eri nimimuotojen vaihteluun ottaen huomioon myös sosiaalisen ja tilanteisen kentän, jossa nimet ovat käytössä (Ainiala ym. 2008: 144).

2.2 Kaunokirjallisuuden paikannimistön tutkimus

Kirjallisuusnimistön tutkimuksella (engl. *literary onomastics*) tarkoitetaan kirjallisuudessa esiintyvien erisnimien tutkimista. Nimet voivat olla fiktiivisiä eli keksittyjä tai autenttisia nimiä eli esimerkiksi paikannimiä, joilla on vastineensa todellisessa maailmassa (Ainiala ym. 2008: 332). Kirjailijan kaunokirjalliseen teokseen valikoima nimistö muodostaa teoksen nimimaiseman, jota vasten teoksessa esiintyviä yksittäisiä nimiä tulkitaan (mt.: 335). Autenttisten paikannimien tarkoituksena on auttaa lukijaa sijoittamaan tapahtumat johonkin tiettyyn paikkaan tai maisemaan. Esimerkiksi *Ruijan* nimeäminen vie lukijan Norjan Lapin tunturimaisemiin ja toisaalta *Viena* Karjalaan ja kalevalaisille laulumaille. Runsaasti merkityksiä kantavan paikannimistön käyttö kaunokirjallisessa tekstissä vaatii myös lukijalta nimitaitoa eli tietoa paikannimistöstä ja maantieteestä (mt.: 145).

Kaunokirjallisuuden paikannimistöä on Suomessa tutkittu vain vähän, ja autenttisia paikannimiä on tutkittu vielä fiktiivisiä paikkojakin vähemmän (Ameel–Ainiala 2008: 195). Selitys löytynee tutkimuksen käytännön haasteista: kaunokirjallisuuden paikannimiä on poimittava suuresta tekstimassasta manuaalisesti, mikä on estänyt laajat aineisto-otannot. Tyypillisesti kaunokirjallisuuden paikannimistöä on tutkittu yksittäisiä teoksia tarkastellen. Esimerkiksi Milla Juhonen tutkii kotimaisen kaunokirjallisuuden paikannimistöä tekeillä olevassa väitöskirjassaan, jossa hän tarkastelee suomalaisia rikosromaaneja nimistöntutkimuksen näkökulmasta. Kirjallisuusnimiä on tutkittu enemmän suomenkielialueen ulkopuolella: esimerkiksi Andrew Breeze (2019) on tutkimuksessaan käsitellyt myöhäiskeskiaikaisessa *The Adventures of Arthur* -runossa esiintyviä, nykyisten Iso-Britannian ja Pohjois-Irlannin alueelle sijoittuvia paikannimiä.

Kandidaatintutkielmani kaunokirjallinen otanta on yli 800 vuosien 1870 ja 1940 välillä julkaistua teosta, mikä tekee tutkimuksestani kaunokirjallisuuden paikannimistön tutkimuksen näkökulmasta poikkeuksellisen. Olen käyttänyt tutkielmani aineistona helmikuussa 2024 julkaistua Suomalaisen kirjallisuuden atlas 1870–1940 -verkkosovellusta (Nivala ym. 2024), jonka avulla paikannimien etsiminen ja analysoiminen sadoista teksteistä on mahdollista ja jopa verrattain vaivatonta.

Tutkimukseni yhtenä tavoitteena onkin esitellä suomalaisia nimistöntutkijoita vastaisuudessa merkittävästi helpottava ja vapaasti hyödynnettävissä oleva verkkosovellus ja tietokanta. Esittelen myöhemmin luvussa 5.2 tarkemmin käytännön esimerkkejä siitä, millaisiin tutkimuskysymyksiin verkkosovellus voisi tarjota vastauksia ja uusia näkökulmia.

2.3 Kieli- ja nimimaisema

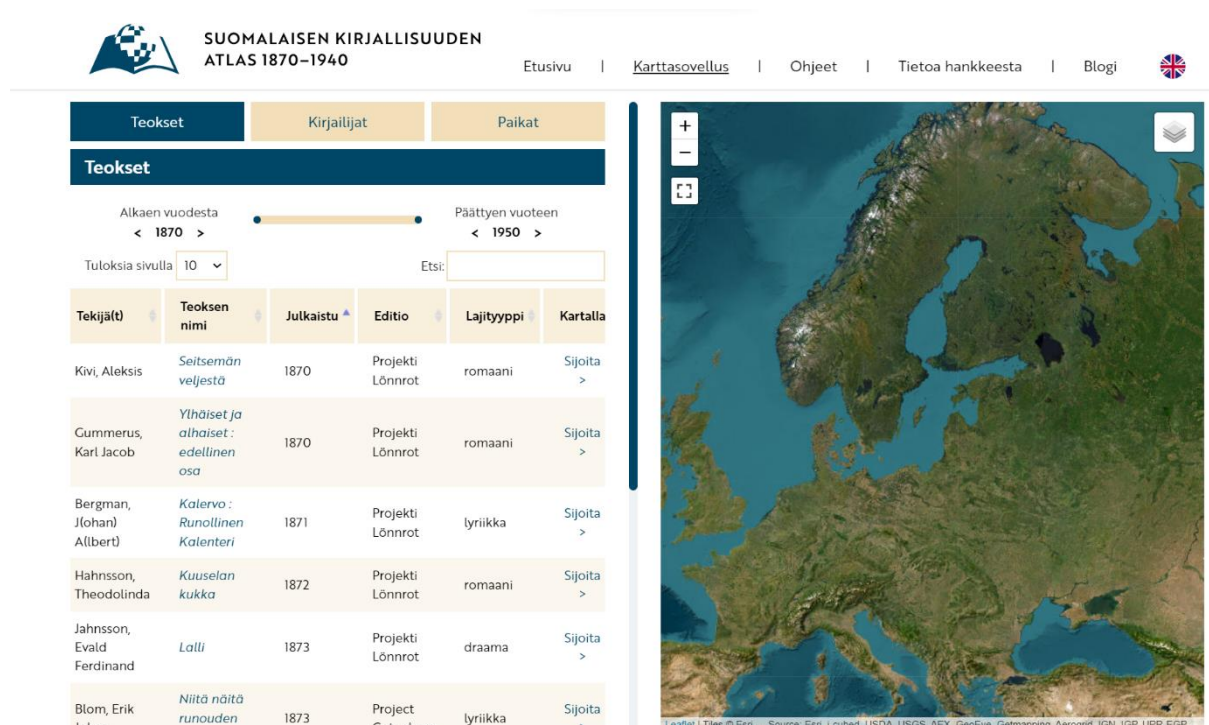
Kandidaatintutkielmani soveltaa nimimaiseman tutkimusta kaunokirjallisuuden kontekstiin. Nimimaiseman käsite on johdettu kielimaisemasta (engl. *linguistic landscape*), jota on tutkimuskirjallisuudessa lähestytty eri tavoin (Cenoz–Gorter 2006: 67). Yleisimmin termillä viitataan kaupunkiympäristössä näkyvissä olevaksi heijastumaksi jonkin alueen tai yhteisön kielitilanteesta tai -politiikasta (ks. esim. Landry–Bourhis 1997: 25). Nimimaisemalla taas tarkoitetaan olemassa tai näkyvissä olevan nimistön kokonaisuuden luomaa vaikutelmaa tai mielikuvaa ympäristöstä. Nimimaisema kuvaa ympäristöä, yhteiskunnallista tilannetta ja myös nimistöä arjessaan käyttäviä ihmisiä.

Kieli- ja nimimaiseman tutkimuksessa on tarkasteltu esimerkiksi kaupunkiympäristön kylttejä ja muita nimityksiä tai jonkin yksittäisen paikan tai yhteisön – esimerkiksi yliopisto-opiskelijoiden (Seppänen 2005) tai torniolaisten (Ainiala 2002) – nimimaisemaa. Soveltaessani nimimaiseman käsitettä kaunokirjallisuuden paikannimistön tutkimukseen tavoitteenani on muodostaa kuva suomalaisen kaunokirjallisuuden paikannimimaisemasta eli siitä, millaisen nimimaiseman suomalaiset kirjailijat ovat teostensa tapahtumia kartalle sijoittamalla ja tapahtumapaikkoja nimeämällä luoneet.

3 Aineisto

3.1 Suomalaisen kirjallisuuden atlas 1870–1940 -tietokanta

Suomalaisen kirjallisuuden atlas 1870–1940 on Turun yliopiston kulttuurihistorian oppiaineen alaisuudessa toimiva ja Alfred Kordelinin säätiön rahoittama tutkimushanke, joka tutkii suomalaisen kaunokirjallisuuden kuvittelemaa maantiedettä vuosien 1870 ja 1940 välillä. Kaksivuotinen hanke käynnistyi vuonna 2022. Hanketta johtaa kulttuurihistorian dosentti Asko Nivala, ja lisäksi tutkimusryhmässä ovat mukana FT Juhana Saarelainen (kulttuurihistoria), FT Jasmine Westerlund (kotimainen kirjallisuus) ja IT-suunnittelija Ville Hietamäki. Itse toimin hankkeessa tutkimusavustajana. Hankkeessa on aiemmin työskennellyt myös FT Harri Kiiskinen, joka on digitaalisten tutkimusaineistojen hallinta- ja prosessointijärjestelmien asiantuntija.

The screenshot shows the web application interface for the Finnish Literature Atlas 1870-1940. The interface includes a search bar, filters for 'Teokset' (Works), 'Kirjailijat' (Authors), and 'Paikat' (Locations). A table lists works with columns for author, title, publication year, edition, genre, and location. A map of Finland is visible on the right side of the interface.

Tekijät	Teoksen nimi	Julkaistu	Editio	Lajityyppi	Kartalla
Kivi, Aleksis	Seitsemän veljestä	1870	Projekti Lönnrot	romaani	Sijoita >
Cummerus, Karl Jacob	Ylhäiset ja alhaiset: edellinen osa	1870	Projekti Lönnrot	romaani	Sijoita >
Bergman, (Johan) Albert	Katervo: Runollinen Kalenteri	1871	Projekti Lönnrot	lyriikka	Sijoita >
Hahnsson, Theodolinda	Kuuselan kukka	1872	Projekti Lönnrot	romaani	Sijoita >
Jahnsson, Evald Ferdinand	Lalli	1873	Projekti Lönnrot	draama	Sijoita >
Blom, Erik	Niitä näitä runouden	1873	Project	lyriikka	Sijoita >

Kuva 1. Kuvakaappaus 20.2.2024 Suomalaisen kirjallisuuden atlas 1870–1940 -verkkosovelluksesta. Sovelluksen ohjelmointi ja ulkoasu: Asko Nivala ja Ville Hietamäki.

Tutkimushankkeen tarkoituksena on soveltaa ja hyödyntää kirjallisen kartografian tutkimussuuntauksen digitaalisten ihmistieteiden alalla kehitettyjä luonnollisten kielten prosessointia, nimentunnistusta ja paikkatietojärjestelmiä. Hanke soveltaa näitä menetelmiä ja tekniikkaa ensimmäistä kertaa suomalaisen kaunokirjallisuuden tutkimukseen. Hankkeen

puitteissa on suunniteltu, kehitetty ja vuonna 2024 julkaistu kaikille avoin Suomalaisen kirjallisuuden atlas 1870–1940 -verkkosovellus (ks. kuva 1), johon on sen julkaisuvaiheessa koottu yhteensä 846 suomenkielistä kaunokirjallista tekstiä. Teokset edustavat proosan, draaman ja lyriikan tekstilajeja. Tekstimassa on tuotu sovellukseen Internetissä vapaasti saatavilla olevista Gutenberg-projektin (engl. *Project Gutenberg*) ja suomalaisen Projekti Lönnrotin kaunokirjallisten tekstien tietokannoista.

Verkkosovellus hyödyntää suomalaisen TurkuNLP-ryhmän kehittämää NER-nimentunnistusohjelmaa. Ohjelma tunnistaa tekstistä esimerkiksi geopoliittisten eli maantieteellisiä-poliittisten paikkojen (GPE), luonnonpaikkojen (LOC) ja rakennusten ja rakennelmien (FAC) nimet (Luoma ym. 2020). Tietokannan käyttämä luokittelu ja lyhenteet ovat näkyvissä tutkimukseni liitteenä olevissa taulukoissa. Ohjelma tunnistaa muitakin erisnimiä ja entiteettejä, mutta keskityn tutkimuksessani aineiston paikannimistöön. Olen käyttänyt tietokantaa tutkimusaineistona sen kehittälyvaiheessa, ennen verkkosovelluksen varsinaista julkaisua. Tämän takia aineisto sisältää jonkin verran sellaisia virheitä, joita tietokannasta on vielä myöhemmässä vaiheessa tarkoitus poistaa. Olen ottanut tämän huomioon sekä tutkimuskysymysten asettelussa että tutkimustulosten analyysissa.

3.2 Kirjallinen kartografia

Kirjallinen kartografia (engl. *literary geography* tai *literary cartography*) tutkii sitä, mihin kaunokirjallisuus paikantuu tai sijoittuu ja mitä syitä paikkavalintojen taustalta löytyy (ks. esim. Piatti 2008: 20). Kaikki kirjallisuus tapahtuu tai paikantuu jossain tietyssä – fiktiivisessä tai todellisessa – paikassa. Toisinaan tapahtumapaikkojen kuvaus on niin todentuntuista, että teoksia voi käyttää jopa matkaoppaina (Piatti ym. 2009: 178). 1900-luvun aikana kehittynyt ja 1990-luvulla yleistynyt eli verrattain nuori tutkimussuuntaus nostaa kirjallisuuden tilallisuuden keskiöön. 2000-luvulta alkaen tutkimussuuntaukseen on yhdistetty ja sisällytetty digitaalisten ihmistieteiden menetelmiä, kuten luonnollisten kielten prosessointia (engl. *natural language processing, NLP*) sekä paikannustietojärjestelmiä (engl. *geographic information systems, GIS*) (Kiiskinen ym. 2023). Digitaalisilla ihmistieteillä (engl. *digital humanities*) tarkoitetaan tutkimuskenttää, jolla hyödynnetään tietokoneavusteisia menetelmiä ja laajoja sähköisiä aineistokokonaisuuksia humanistisessa tutkimuksessa (ks. esim. Tolonen ym. 2018).

Osana tutkielmaani kuvaan yllä esiteltyjen menetelmien sovellusmahdollisuuksia fennistiikan tutkimuskohteisiin ja erityisesti kaunokirjallisuuden paikannimistön tutkimukseen. Näen

kirjallisen kartografian digitaalisten sovellusten tuovan merkittävää lisäarvoa suomalaiseen nimistöntutkimukseen ja monipuolistavan etenkin kotimaisen kaunokirjallisuuden paikannimistön tutkimusta. Kaunokirjallisten tekstien digitaaliset tietokannat ja automatisoitu nimentunnistus mahdollistavat laajan kuvan muodostamisen tarjoten samalla myös käytännön työkaluja katseen tarkentamiseen yksittäiseen teokseen.

3.3 Aineiston rajaus

Tutkielmani on ensimmäinen Suomalaisen kirjallisuuden atlas 1870–1940 -verkkosovellusta hyödyntävä suomen kielen alaan kuuluva tutkimus, ja sen keskeisenä tavoitteena onkin esitellä verkkosovelluksen mahdollisuuksia muille kaunokirjallisuuden paikannimistön tutkimuksesta kiinnostuneille. Oma näkökulmani mittavaan aineistoon on paikannimimaiseman kartoittaminen ja yleiskuvan luominen.

Aineiston rajaamiseen liittyvässä kysymyksessä huomionarvoista on se, että olen käyttänyt verkkosovelluksen tietokantaa tutkimukseeni ennen kuin sovellus on ollut kaikilta osin julkaisuvalmis. Käyttämässäni aineistossa on siis ollut vielä epätarkkuuksia ja nimentunnistuksen väärin tunnistamia paikannimiä tai paikannustietojärjestelmän virheellisesti tekemiä paikannuksia. Jotta tämänkaltaiset epätarkkuudet eivät estäisi luotettavan tutkimustuloksen saamista, päädyin tutkimuksessani tarkastelemaan aineistoa – ja suomalaisen kaunokirjallisuuden paikannimistöä – mahdollisimman laajalta ja yleiseltä tasolta. Olenkin verkkosovelluksen avulla listannut sata yleisimmin aineistossa esiintyvää paikannimeä (ks. liite 1, taulukko 1). Keskityn tutkielmassani analysoimaan niitä joukkona sekä tarkastelemaan näiden nimien mahdollisia variaatioita (ks. liite 2, taulukko 2). Tälläkin rajauksella aineisto-otantaan jäi muutamia epätarkkuuksia, mutta olen ottanut ne huomioon aineistoa analysoidessani ja lopullisia tutkimustuloksia muotoillessani ja esitellessäni.

3.4 Aineiston käsittely käytännössä

Suomalaisen kirjallisuuden atlas 1870–1940 -verkkosovelluksessa voi tehdä hakuja kirjailijan, teoksen tai tapahtumapaikan mukaan. Paikka-yleisnäkyvän valitsemalla sovellus listaa tietokannassa esiintyvät paikannimet automaattisesti esiintymismäärän mukaan. Tässä tutkimuksessa käyttämäni sadan aineistossa runsaimmin esiintyvän paikannimen listauksen saa siis suoraan tietokannasta. Haun tekemisen jälkeen taulukoin paikannimen lisäksi toponyymien esiintymismäärän, nimentunnistuksen määrittämän luokan (geopoliittinen paikka, luonnonpaikka tai rakennus) sekä sen, minkä tyyppisestä paikannimestä tarkemmin on kyse

(esimerkiksi valtion nimi, kaupungin nimi tai vesistö nimi). Jaottelin listatut paikannimet myös yksi- ja kaksiosaisiin paikannimiin, ja erottelin kaksiosaisista paikannimistä määrite- ja perusosan syntaktis-semanttista luokittelumallia (ks. esim. Ainiala ym. 2008: 98) mukaillen. Jokaista sataa taulukoimaani paikannimeä en mainitse tutkielmassani erikseen, mutta esimerkkeihin nostetut toponyymit on merkitty liitteenä olevaan taulukkoon (ks. liite 1, taulukko 1) lihavoinnilla.

Tein tietokannassa erillisiä hakuja liittyen yleisimpien autenttisten paikannimien rinnakkaismuotoihin, ja muodostin näistä nimimuodoista erillisen havainnollistavan taulukon (ks. liite 2, taulukko 2), jonka sisältöä erittelen tarkemmin luvussa 4.2. Käytän tässä yhteydessä käsitettä rinnakkaismuoto. Rinnakkaismuodoiksi lasketaan ne samaa tarkoittavat nimimuodot, joita erottavat toisistaan vain fonologiset tai morfologiset erot, mutta jotka ovat sisällöltään samanlaisia (Ainiala 1997: 29). Tällaisia ovat esimerkiksi tutkimukseni aineiston toponyymit *Amerikka* ja *Ameriikka*. Aineistosta nousee esiin myös rinnakkaisnimiä, esimerkiksi *Amerikka* ja *Yhdysvallat* eli toponyymeja, joilla on eri nimeämisperuste.

4 Suomenkielisen kaunokirjallisuuden paikannimimaisema vuosina 1870–1940

Tässä luvussa esittelen suomenkielisen kaunokirjallisuuden paikannimimaisemaa lähtien liikkeelle toponymien yleisimmistä esiintymistä ja niiden erityispiirteistä edeten sitten esiin nousseiden rinnakkaismuotojen ja muun variaation analysointiin. Lopuksi kuvaan aineistototannan perusteella syntyneitä paikannimien muodostamaa nimimaisemaa.

4.1 Yleisimmät esiintymät

Suomalaisen kirjallisuuden atlas 1870–1940 -tietokantaan kuuluvan kaunokirjallisen aineiston¹ kymmenen eniten esiintyvää paikannimeä ovat yleisyysjärjestyksessä *Suomi*, *Helsinki*, *Ruotsi*, *Turku*, *Venäjä*, *Viipuri*, *Saksa*, *Pietari*, *Karjala* ja *Amerikka* (ks. liite 1, taulukko 1). *Suomi*-esiintymiä on aineistossa 8 836 kappaletta, ja *Amerikka* mainitaan 953 kertaa. Esiintymien lukumäärä koskee nimenomaan mainittua kirjoitusasua.

Suurin osa sadan eniten esiintyneen paikannimen listalle päätyneistä toponymieistä on kulttuurinimiä. Tässä otannassa kaunokirjallisuudessa esiintyvät paikannimet ovat siis yleisimmin kulttuurinimiä kuin luontonimiä, jotka taas viittaavat luonnonpaikkojen nimiin eli esimerkiksi vesistönimien (Ainiala ym. 2008: 24). Reaalimaailmassa kulttuuri- ja luonnonpaikkojen suhde liittyy asutustiheyteen: tiheään asutetuilla alueilla on enemmän kulttuuripaikkoja ja harvaan asutuilla alueilla vastaavasti enemmän luonnonpaikkoja (mt.: 91). Kulttuurinimien runsaus kaunokirjallisessa tekstiotannassa selittynee kaunokirjallisuuden ihmisen toiminnan kuvaamiseen keskittyvällä luonteella.

Listaukseen päätyneessä luontonimistössä korostuvat vesistönimet. Suomenkieliset kirjailijat ovat inspiroituneet muun muassa Pohjanlahden, Laatokan ja Saimaan aalloista ja maisemista. Suomen ja Ruotsin välissä sijaitsevaa Pohjanlahtea kuvaillaan esimerkiksi Kaarlo Hännisen Suomen samoilijat II -teoksessa näin:

- (1) Takatalven myrsky niinä päivinä oli ollut koko **Pohjanlahden** ympäristöllä yleinen ja tuhoisa. Se oli katkonut puita metsissä ja heiteltyt Limingan niityllä latojen kattoja kuin keveitä olkihattuja. Se oli ajanut veden **Pohjanlahden** perukasta ulapalle niin vähäksi, että vedenalaiset karit paljastuivat ja leveältä kuivui rannan pohjaa kuin pakoveden aikana suurten valtamerien rannikoilla. (Hänninen 1928: luku 5)

---

¹ Haettu 27.12.2023

Rakenteellisesti paikannimet voidaan jakaa kahteen pääryhmään eli yksi- ja kaksiosaisiin paikannimiin (Ainiala ym. 2008: 91). Sadan eniten esiintyvän paikannimen joukossa on huomattavan paljon yksiosaisia paikannimiä, kuten 19. sijalta löytyvä kaupungin nimi *Oulu* ja sijalle 52 yltänyt järven nimi *Saimaa*. Osasta yksiosaisista paikannimistä on tunnistettavista jokin suomenkieliselle paikannimistölle tyypillinen johdin, kuten *-nne*-johdinaines järveen viittaavassa toponyymissä *Päijä/nne*. Suomenkielisessä nimistössä erittäin yleinen johdin *-la* (mt.: 94) esiintyy tarkasteltavalla sadan nimen listalla esimerkiksi toponyymeissä *Karja/la* ja *Kitti/lä*. *Karjala* ja *Kittilä* sisältävät molemmat kaksitavuisen kantasanan, mikä on tälle johdostyypille tavanomaista (Koivisto 2013: 173).

Paikannimen semantiikalla viitataan toponyymin nimeämisperusteeseen eli siihen, miksi jokin paikka on nimetty jollain tietyllä tavalla (Ainiala ym. 2008: 96). Syntaktis-semanttisessa luokittelumallissa nimen osat jäsenellään ensin nimen rakenneosiin eli perus- ja määriteosiin. Kaksiosainen paikannimi on tyypillinen suomen kielelle (mp.), ja tällaisia toponyymeja esiintyy myös tarkasteltavalla listalla. Tyypillistä rakennetta edustavat esimerkiksi *Käkisalmi* ja *Pyhäjärvi*, joissa nimen perusosa ilmaisee paikan lajin (*salmi*, *järvi*), ja nimen määriteosa (*käki*, *pyhä*) kertoo jotain erityistä kyseisestä paikasta. *Pyhäjärven pyhä*-määriteosa on alkujaan viitannut rajaan tai aitaamiseen, minkä on ajateltu liittävän paikkaan pyhiä voimia (Ainiala ym. 2008: 122). Maantieteellisesti aineiston eri tekstien *Pyhäjärvet* viittaavat eri vesistöihin, sillä kyseisen nimisiä järviä on Suomessa useita (mp.). Evald Ferdinand Jahnssonin Hatanpään Heikki ja hänen morsiamensa -teoksessa *Pyhäjärvi* sijoittuu kaunokirjallisella kartalla Pirkanmaalle:

- (2) Suuremmoisesti ihana on **Tammerkoski**, tuo kuuluisa ura, jonka kautta Näsijärven vedet purkautuvat **Pyhäjärveen**. Kaunista on katsella valkoisiin vaippoihinsa puettujen Vellamon neitojen hurjaa tanssia sen tuoksuvassa kuohussa. Ihanat ovat lähiseudutkin: **Näsijärven** ja **Pyhäjärven** suloiset rannikot. (Jahnsson 1884: luku 1)

Katkelmassa esiintyvät vesistönimet *Tammer/koski* ja *Näsi/järvi* koostuvat *Pyhäjärven* tapaan kahdesta nimenosasta. Nimenosan funktio eli tehtävä voi myös olla nimittävä, kuten yksiosainen asutusnimi *Porvoo*, joka löytyy listauksen sijalta 67 ja on myös lainanimi (vrt. ruotsin *Borgå*). Ulkomaisiin paikkoihin viittaavista paikannimistä löytyy sadan yleisimmän paikannimen listauksesta pääosin suomen kielelle tyypilliseen kirjoitusasuun kirjoitettuja toponyymeja. Poikkeuksia tähän ovat keskieurooppalaisten pääkaupunkien nimimuodot *Berlin* ja *Paris*, joita tarkastelen lähemmin seuraavassa alaluvussa. Vierasperäiseksi tulkittavia kirjoitusasuja esiintyy myös muutamasta sellaisesta paikannimestä, joille ei ole ollut

vakiintunutta suomenkielistä muotoa, esimerkiksi endonyymit *Novgorod* ja *Israel*.

Listauksesta esiintyy useita eksonyymeja, joita suomen kielessä on perinteisesti ollut käytössä runsaasti (Ainiala ym. 2008: 88). Esimerkkejä vuosina 1870–1940 julkaistun suomenkielisen kaunokirjallisuuden käytetyimmistä eksonyymeista ovat sijalla 34 oleva *Lontoo* ja sijalle 11 yltänyt *Tukholma*.

Nimistöntutkimuksessa *nimitiheydellä* viitataan paikannimien määrään jossain tietyllä, rajatulla alueella (Paikkala ym. 2007: 11). Käsite on hyödynnettävissä myös kaunokirjallisuuden kontekstissa, ja käytän sitä kuvatessani paikannimien esiintymistiheyttä esimerkiksi jossain tietyssä teoksessa. Tällä tavoin tarkasteltuna jotkin teokset näyttävät paikannimistöltään toisia runsaammilta tai tiheimmiltä. Tällaisia paikannimistöltään erityisen rikkaita teoksia aineistossa ovat lajityypiltään yleensä historiallisiksi romaaneiksi luokiteltavat teokset (Kiiskinen ym. 2023: 2).

4.2 Paikannimien variaatio

Niin kuin reaali maailmassa, myös kaunokirjallisuuden paikannimistössä on runsaasti variaatiota. Joillain toponyymeilla on yhtäaikaaisesti käytössä erilaisia rinnakkaismuotoja, ja joillain taas nimen rakenteellinen muutos on tapahtunut ajan kuluessa (Ainiala ym. 2008: 110–111). Joskus nimimuotojen vaihtelu liittyy paikannimen käyttäjään (Ainiala 1997: 32), joka kaunokirjallisuuden paikannimistön yhteydessä voi olla joko teoksen tekijä tai tapahtumapaikoille sijoitettu fiktiivinen henkilöahamo. Erilaiset nimimuodot antavat myös viitteitä tarinan ajasta, sillä paikannimet voivat myös lokalisoida tapahtumat johonkin tiettyyn aikaan (Ainiala ym. 2008: 339). Suomalaisen kirjallisuuden atlas 1870–1940 -tietokanta mahdollistaa myös paikannimistön variaation tarkastelun, ja kuvaan tässä luvussa paikannimien variaatiota aineistossa muutamien valitun esimerkein.

Suomi-toponyymi on aineiston teksteissä kirjoitettu useilla eri tavoilla. Taulukko 2a (ks. liite 2, taulukko 2a) näyttää kaikki nimimuodot, joilla on aineistossa vähintään viisi esiintymää. Yleisin variaatio *Suomi*-toponyymistä on *Suomenmaa*, joka esiintyy aineistossa 161 kertaa luokiteltuna geopoliittiseksi paikaksi ja 69 kertaa luonnonpaikaksi. Nimenosat erikseen kirjoitettua muotoa *Suomen maa* esiintyy yhdeksän kertaa. *Suomea* on kutsuttu *Suomen tasavallaksi* 14 kertaa ja *Suomen valtakunnaksi* 11 kertaa. *Suomineito*-muoto esiintyy kahdeksassa tekstissä. Kansainvälinen kirjoitusasu *Finland* esiintyy aineistossa kuusi kertaa, ja *Suomeni maa* ja *Suomenimaa* -kirjoitusasuja on yhteensä 10 kappaletta. Kaarlo Hänninen

käyttää Kolme partiopoikaa Lapin erämaissa -teoksessaan *Suomineito*-variaatiota kuvatessaan luoteislappilaista maisemaa:

- (3) Kuin veitsellä viiltäen on Teno monine lisäjokineen leikannut Taka-Lapin tunturimaahan syvän laakson hyväksi valtaväyläksi ja kulkutiekseksi lohille ja lappalaisille, sekä muillekin, jotka lähtevät **Suomineidon** päätä kiertämään. (Hänninen 1936: luku 24)

Toisena esimerkkinä paikannimen variaatiosta toimii *Amerikka*-toponyymi (ks. liite 2, taulukko 2b), jolla aineistossa viitataan sekä Yhdysvallat-valtioon, Pohjois-Amerikan maanosaan että koko Amerikan mantereeseen. *Amerikka*-toponyymi esiintyy mainitussa muodossa aineistossa yhteensä 953 kertaa yltyen tietokannan kymmenenneksi yleisimmäksi paikannimeksi. *Ameriikka*-rinnakkaismuoto esiintyy sekin verrattain tiuhaan, yhteensä 303 kertaa. *Amerika*-toponyymi mainitaan teksteissä 47 kertaa. Vertailuna nostettakoon esille myös *Yhdysvallat*, jonka esiintymiä on lähes saman verran, yhteensä 46 kappaletta. Verkkosovellus poimii tekstimassasta myös muodon *Ameriika* (yhteensä 10 osumaa), joka tosin ainakin osassa teksteistä on *Ameriikka*-variantin genetiivimuodosta virheellisesti muodostettu perusmuoto, eikä näin ollen täysin vertailukelpoinen.

Kaikissa *Amerikka*-maininnan sisältävissä teoksissa ei toiselle mantereelle saakka koskaan päästä, vaan maininnat liittyvät esimerkiksi henkilöhahmojen väliseen sanailuun, yleiseen haaveiluun tai vaikkapa uhkailuun, kuten Algot Untolan Tulitikkuja lainaamassa -teoksessa:

- (4) Mutta silloin pyöristyivät Maija Liisan silmät. Hän tiesi mitä se **Ameriikkaan** meno merkitsi, sillä monesti oli Kananen uhannut mennä sinne akkaansa pakoon, kun hän oli kovistellut väkijuomien väärin käyttämisestä. (Untola 1910: luku 7)

Sadan yleisimmän paikannimen joukkoon mahtuvat Ranskan pääkaupunkia kuvaavat kaksi eri nimimuotoa, *Pariisi* ja *Paris*. Suomenkielinen kirjoitusasu *Pariisi* esiintyy aineistossa 243 kertaa ja *Paris*-muoto 189 kertaa. Hilja Onerva Lehtinen, joka tunnetaan paremmin taiteilijanimellä L. Onerva, käytti vuonna 1908 julkaistussa Mirdja-romaanissa *Pariisi*-kirjoitusasua:

- (5) **Pariisin** kaduilla oli yö. (Lehtinen 1908: luku 6)

Maila Talvion Tähtien alla -romaaniiin on puolestaan valikoitunut *Paris*-muoto:

- (6) Hän oli todella niin hurmaantunut Hiljan kauneuteen, ettei hän muuta tekisi kuin kirjoittaisi hänelle. Sellainen ei tietenkään käy, kun on tullut **Parisiin**. Täytyy hyötyä sen suunnattomista rikkauksista, täytyy päästä kiinni sen työiloon, sen taiteeseen, täytyy päästä tuntemaan sen sydämen tykintää, täytyy sekaantua sen vereen. Jollei sitä tee, niin ei ole ollut mitään asiaa **Parisiin**. (Talvio 1910: luku 6)

Näiden lisäksi muoto *Parisi* mainitaan 21 kertaa. Saksan pääkaupunki *Berliini* esiintyy mainituksissa asussaan 121 kertaa, rinnakkaismuodossa *Berlin* 106 kertaa ja muodossa *Berlini* seitsemän kertaa. Esimerkiksi Eino Leino käyttää Työn orja -teoksessaan Saksan pääkaupungista *Berlini*-nimimuotoa:

- (7) Yöllinen **Berlini** hurisi heidän ympärillään. (Leino 1911: luku 7)

4.3 Nimimaiseman kuvaus

Suomenkielisen kaunokirjallisuuden vuosien 1870 ja 1940 välisen ajanjakson paikannimimaiseman analyysissä sovelletaan maailmojen rakentamisen teoriaa, jonka mukaan kirjallisuuden fiktiiviset maailmat rakentuvat vuorovaikutuksessa todellisen maailman ja muiden kuviteltujen maailmojen kanssa (Goodman 1978; Nünning 2010). Toisin sanoen suomalaisissa kaunokirjallisissa teksteissä esiintyvää paikannimistöä ei voi tarkastella ottamatta huomioon historiallista, poliittista ja kulttuurista kontekstia. Tarkastellulle aikajanelle mahtuvat suomalaisen kansallisvaltion ja kulttuuri-identiteetin muodostuminen sekä Suomen ja suomalaisuuden maantieteellinen rajaaminen ruotsalaisten, venäläisten ja saamelaisten vaikutteiden välimaastossa (Kiiskinen ym. 2023: 2).

Tarkastelen tässä tutkimuksessa ainoastaan käyttämästäni aineistosta poimittuja autenttisia paikannimiä. Useimmiten kaunokirjallisuuden tapahtumat ovat sijoitettavissa johonkin tiettyyn maahan, ja tapahtumapaikka voi olla reaalisen kaltainen ja siten lukijalle jossain määrin tutunomainen (Steinby 2013: 78–79). Fiktiivisten tapahtumapaikkojen ja niiden nimitysten huomioiminen ja analysoiminen muodostaisi toisenlaisen nimimaiseman.

Vuosien 1870–1940 suomenkielisen kaunokirjallisuuden paikannimimaisema on vahvasti suomenkielistä, mutta myös suomalaista: onhan yleisin teksteissä esiintyvä toponyymi nimenomaan maannimi *Suomi*. Kotimaasta käytettyjä monia rinnakkaismuotoja olen esitellyt tarkemmin aiemmassa, paikannimistön variaatiota käsittelevässä luvussa 4.2.

Kaunokirjallisiksi tapahtumapaikoiksi ovat muuttuneet usein kotimaiset tai muutoin

suomalaisille maantieteellisesti läheiset paikat, kuten Helsinki, Turku, Lappi, Savo ja Häme. Esimerkiksi Maila Talvion Aili-romaanissa haaveillaan Helsingistä ja sen monista mahdollisuuksista:

- (8) Mitäkö minä mietin? **Helsinkiä** ajattelen. Sinne tahtoisin päästä. Jollen juuri oppimaan, sillä siihen olen liian vanha — niin näkemään. Sinä varmaankin naurat, kun sanon, että minulle jo tuottaisi iloa nähdä nuo paikat, joista sanomalehdissä olen lukenut, yliopiston, ylioppilastalon, Ateneumin, Arkaadiateatterin... (Talvio 1897: luku 1)

Nykyisen Venäjän alueella sijaitseva Viipuri ja paikantamisen kannalta monitulkintainen toponyymi *Karjala* nousevat aineistossa myös vahvasti esille. Tiheimmin *Viipuri*-mainintoja löytyy Santeri Ivalon Viipurin pamaus -teoksesta, jossa palataan ajassa taaksepäin 1400-luvulle asti:

- (9) Vietettiin Pyhän Olavin messua, Torkkelin vanhan linnan suojeluspyhän suurta, vuotuista juhlaa. Mutta tänä vuonna, kesällä 1492, oli tämä juhla **Viipurissa** tavallistakin suurempi. Sillä nyt vihittiin samalla kaupungin uusi, vasta valmistunut kirkko, joka oli rakennettu ukkosen toistakymmentä vuotta sitten polttaman tilalle. (Ivalo 1911, luku 4)

Kulttuuripaikkojen lisäksi suomalaisen kaunokirjallisuuden paikannimimaisemaan kuuluvat toki myös luonnonpaikkojen nimet, joista aineistossa yleisimmin esiintyvät vesistönimet. Keskeisimmin nimimaisemaan kuuluvat muun muassa *Jäämeri*, *Pohjanlahti*, *Vuoksi*, *Laatokka* ja *Suomenlahti*. Esimerkiksi Kaarlo Hännisen Jäämeren sankari -romaanin henkilöahmo kuvaa Pohjoisen jäämeren hurjaa luontoa ja luonnetta:

- (10) **Jäämerellä** käy toisenlaiset aallot kuin näillä sisämaan järvilla: ne vyöryvät kuin vuoret ja paiskelevat pieniä laivoja kuin lastuja, kertoi Petteri. (Hänninen 1925, luku 1)

Kaunokirjallisuuden fiktiivisissä maailmoissa ja kirjailijoiden mielikuvituksessa on maailma ollut avoinna jo aikana, jolloin matkustaminen ei vielä ole ollut ihan jokaiselle mahdollista tai ainakaan itsestään selvää. Suomalaiset kirjailijat ovat kuvitelleet ja sijoittaneet tapahtumia erityisesti Eurooppaan (tai *Eurooppaan*) ja sen suuriin kaupunkeihin, kuten Tukholmaan, Roomaan, Berliiniin ja Pariisiin. Ruotsin ja Suomen välistä matkaa kuvataan esimerkiksi Evald Ferdinand Jahnssonin Muuan suomalainen soturi Kristiina kuningattaren aikana -teoksessa:

- (11) Jakobsson'illa oli tapana niin kuin vastedes tulemme huomaamaan, omalla aluksellaan tuon tuostakin matkailla **Tukholmasta Suomeen**, erittäinkin **Tukholmasta Turkuun**, ja takaisin. Tällaiselta matkalta hän oli vast'ikään palannut. (Jahnsson 1884, luku 1)

Mielikuviteltujen tai todellisiin kokemuksiin perustuvien Euroopan matkojen lisäksi kirjallisuus on mahdollistanut kaukaisempienkin tapahtumapaikkojen luomisen ja kokemisen, ja esimerkiksi *Amerikka*-toponyymien tiheää esiintymistä aineistossa selittää suomalaisten siirtolaisuus etenkin Pohjois-Amerikkaan, mikä olikin voimakasta juuri tarkastelujakson aikana. Suomesta on lähtenyt Pohjois-Amerikkaan arviolta 350 000 siirtolaista vuosina 1870–1929 (Kero 1996: 54–55). Unelma Amerikasta ja paremmasta elämästä näkyy myös Edvin Calamniuksen Titanicin perikato -teoksessa:

- (12) Minä lähden **Amerikkaan**. Siellä on vapaus antautua mille alalle haluaa ja koetella vähän kaikkea. Siellä saa pitää aatteelliset vakaumuksensa eheinä, tarvitsematta olla vainolaisena, kuten tässä synnyinmaassani. (Calamnius 1925: luku 1)

5 Kirjallisen kartografian verkkosovellus kirjallisuusnimistön tutkimusta edistämässä

Esittelen seuraavaksi Suomalaisen kirjallisuuden atlas 1870–1940 -verkkosovelluksen fennistiselle tutkimukselle tarjoamia mahdollisuuksia sekä annan esimerkkejä tutkimusasetelmista ja -kysymyksistä, joiden tarkasteluun tietokanta soveltuu.

5.1 Yleisesti

Suomalaisen kirjallisuuden atlas 1870–1940 -verkkosovellus tarjoaa monia uusia mahdollisuuksia aiemmin vähälle huomiolle jääneelle suomenkielisen kaunokirjallisuuden paikannimistön tutkimukselle. Internetissä avoimesti saatavilla oleva ja helppokäyttöinen digitaalinen sovellus mahdollistaa laajojen tekstimassojen käsittelyn ja uudenlaisten tutkimusasetelmien muodostamisen.

Tietokannan tekstiotanta alkaa oikeutetusti modernin suomenkielisen kaunokirjallisuuden ensiaskelista, Aleksis Kiven Seitsemän veljestä -klassikkoteoksen julkaisuvuodesta 1870, edeten siitä vuoteen 1940 saakka. Teokset kattavat siis nykymuotoisen suomenkielisen kaunokirjallisuuden ensimmäiset vuosikymmenet kuvaten samalla kirjallisuutemme kehitystä aikana, jolloin kansallisvaltiota muodostetaan ja kansallis- ja kieli-identiteettejä rakennetaan. Aikarajausta osaltaan selittävät myös tekijänoikeudelliset säädökset, sillä vapaina digitaalisissa tietokannoissa saatavilla olevat teokset ulottuvat tällä hetkellä vuoden 1940 tienoilla olevaan ajankohtaan. Tekijänoikeuslain mukaan tekijöiden kuolemasta on täytynyt olla kulunut vähintään 70 vuotta ennen tekstin vapaata julkaisua. (Kiiskinen ym. 2023: 2–4.)

Suomenkielisen paikannimistön tutkimukselle lisäarvoa antaa myös verkkosovelluksen tekstien monipuolisuus: 846 teoksen suuresta joukosta löytyvät kotimaisen kirjallisuuden perinteisistä kaanoneista tutut klassikot, kuten jo mainittu Seitsemästä veljestä sekä esimerkiksi Juhani Ahon Rautatie ja Minna Canthin Työmiehen vaimo. Näiden lisäksi tietokantaan on valikoitunut myös vähemmälle huomiolle jääneitä tai uusimpien sukupolvien jo unohtamia teoksia.

5.2 Metodeja ja käytännön esimerkkejä tutkimusasetelmista

Kaikki Suomalaisen kirjallisuuden atlas 1870–1940 -verkkosovelluksen tietokannan teokset ovat luettavissa sovelluksen kautta, ja niihin voi tehdä tekstinsisäisiä hakuja. Koko tietokannasta voi tehdä hakuja kirjailijan, teoksen nimen tai maantieteellisen paikan mukaan.

Sovelluksen avulla on mahdollista esimerkiksi tutkia jonkin tietyn kirjailijan teoksissa esiintyviä paikannimiä. Tekijälähtöisiä tutkimusaiheita voisivat olla esimerkiksi ”Santeri Alkion teosten paikannimistö” tai ”Minna Canthin kaunokirjallisten teosten autenttiset paikannimet”. Alkion teokset paikantuvat useimmiten Pihlajaniemeen, Siikalahdelle tai Amerikkaan, kun taas Minna Canthin teoksissa ollaan useimmin Helsingissä tai Sysmässä. Sovellus mahdollistaa myös yksittäisen teoksen paikannimistön tarkastelun. Tietokanta paikantaa esimerkiksi Juhani Ahon vuonna 1884 julkaistun Rautatie-romaanin yhteensä 33:een eri paikkaan, tiuhimmin Lapinlahdelle. Millainen kartta tai reitistö paikannimiseen piirtyisi näitä paikkoja tarkastelemalla?

Tutkimuksen lähtökohtana voi tekijän tai teoksen sijaan olla myös paikka. Hakemalla esimerkiksi *Turku*-toponyymiä tietokannasta selviää, että se mainitaan aineistossa yhteensä 1 820 kertaa. Eniten *Turku*-mainintoja löytyy Santeri Ivalon tuotannosta. Vuonna 1919 julkaistu *Kuningas Suomessa* -teos sisältää 185 *Turku*-esiintymää, ja vuodelta 1913 oleva *Pietari Särkilähti* -teos viittaa Turkuun 140 kertaa. Paikkalähtöinen tutkimuksen aihe voisi olla esimerkiksi ”*Turku* Santeri Ivalon teoksissa” tai vastaavasti *Turku*-toponyymien esiintymät koko tietokannassa. Tekstien kautta voi sukeltaa myös sisälle yksittäiseen kaupunkiin, ja löytää tarkastelukohteiksi rakennuksia, katuja ja muita paikalliskohteita:

- (13) Hevoset olivat likomärät ja hiki valui selässäistuvainkin ihoa pitkin, mutta levähtämättä he painoivat **Turkua** kohden. Elokuun ilta oli kuitenkin jo käsissä, kun maat aukenivat ja kelmeää taivasta vastaan kuvastuivat **Tuomiokirkon** ja **Kertunmäenkirkon** suipot tornit ja niitä alempana *Vartiovaaran* harjalta monet kymmenet tuulimyllyt, jotka siellä kuin rivissä levittelivät siipiään. (Ivalo 1919: luku 3)

Suomalaisen kirjallisuuden atlas 1870–1940 -verkkosovellus mahdollistaa myös tietokannasta löytyvien paikannimien rinnakkaismuotojen tutkimisen. Olen luvussa 4.2 esitellyt tarkemmin esimerkiksi *Amerikka*-toponyymien rinnakkaismuotoja. Tutkimusaiheeksi voisikin valikoitua ”*Amerikka*-toponyymien variaatio suomalaisessa kaunokirjallisuudessa” tai se, miten Pohjois-Amerikkaan suuntautunut siirtolaisuus näkyy suomalaisen kaunokirjallisuuden paikannimistössä. Valittavissa on monenlaisia näkökulmia, mutta selvää on, että

suomenkielistä kaunokirjallisuutta on jatkossa mahdollista tutkia totuttua laajempia aineistootantoja hyödyntäen.

6 Päätelmät

Tutkimukseni tarkoituksena oli tarkastella vuosien 1870 ja 1940 välillä julkaistun kotimaisen kaunokirjallisuuden paikannimistöä. Olen tutkielmassani esitellyt otannan suosituimman toponyymien *Suomi* sekä kokoelman muita suomalaisille joko maantieteellisesti tai kulttuurisesti läheisiä paikkoja, joihin kuviteltuja, muisteltuja tai tosielämään perustuvia tapahtumia on suomenkielisessä kirjallisuudessa toistuvasti sijoitettu. Suomalaisen kaunokirjallisuuden paikannimimaisema näyttäytyy kotimaata ja sen kulttuuria rakentavana tai vaalivana, muttei kuitenkaan sisäänpäin kääntyneenä saati syrjässä olevana. Kaunokirjallisuuden tekijät ovat olleet maailmalle avoimia, ja paikannimimaisema osoittaa, että Suomenmaasta on avautunut näköaloja Tukholmaan, Berliiniin ja jopa Amerikkaan saakka. Suomalaisen kaunokirjallisuuden muodostama paikannimimaisema heijastelee suomalaista kulttuuria ja sen kehittymistä jättäen kuitenkin tilaa myös mielikuvitukselle, haaveilulle ja tulevaisuuden toivolle.

Suomenkielisen kaunokirjallisuuden paikannimimaiseman kuvaaminen on kunnianhimoinen tehtävä. Kun tarkastelun kohteena on yhden tai muutaman teoksen sijaan yli 800 teoksen kokonaisuus – ja tästä massasta koostettu 100 yleisimmän paikannimen listaus – on selvää, ettei tutkimustulokseni nimimaisemasta ole kaikenkattava tai tarkkarajainen vaan ennemminkin yleiskuvan antava. Tutkimukseni keskeisenä tavoitteena on avata ovi muille kaunokirjallisuuden paikannimistöä kiinnostuneille, koska Suomalaisen kirjallisuuden atlas 1870–1940 -verkkosovellus laajoine tekstietokantoineen vaikuttaa varsin toimivalta ja suomalaiselle nimistöntutkimukselle lisäarvoa antavalta työkalulta.

Jatkan suomalaisen kaunokirjallisuuden paikannimistön tarkastelua tulevassa pro gradu -työssäni. Laajempi tutkimus mahdollistaa yhä tarkempien kirjallisten nimoreittien ja kartastojen piirtämisen sekä yksityiskohtaisempien paikannimimaisemien maalaamisen. Laaja-alaisista otannoista huolimatta – tai toisaalta niitä ymmärtääkseen – on tutkijan katseen tarkennuttava edelleen myös yksityiskohtiin ja alkuperäisteksteihin, joista paikannimiä ei ole syytä irrottaa.

Lähteet

Aineslähteet

Nivala, Asko – Hietämäki, Ville – Kiiskinen, Harri – Saarelainen, Juhana – Westerlund, Jasmine (toim.) 2024. *Suomalaisen kirjallisuuden atlas 1870–1940* -verkkosovellus. Viitattu 27.12.2023. Saatavissa: <https://atlas.utu.fi/>.

Muut lähteet

Ainiala, Terhi 1997: *Muuttuva paikannimistö*. SKS, Helsinki.

— 2002: Vepski ja Umppari – torniolainen nimimaisema. *Kielikello* 4/2002, s. 27–28.

[Verkkajulkaisu.] Viitattu 7.1.2024. Saatavissa: <https://www.kielikello.fi/-/vepski-ja-umppari-torniolainen-nimimaisema>.

Ainiala, Terhi – Saarelma, Minna – Sjöblom, Paula 2008: *Nimistöntutkimuksen perusteet*. SKS, Helsinki.

Ameel, Lieven – Ainiala, Terhi 2018: Toponyms as prompts for presencing place – Making oneself at home in Kjell Westö’s Helsinki. *Scandinavian Studies* 90: 2, s. 195–210.

[Verkkajulkaisu.] Viitattu 7.1.2024. DOI: <https://doi.org/10.5406/scanstud.90.2.0195>.

Breeze, Andrew 2019: Place-Names and Politics in The Awntyrs off Arthure. *Journal of Literary Onomastics*. [Verkkodokumentti.] Viitattu 7.1.2024. Saatavissa: <https://soar.suny.edu/handle/20.500.12648/2839>.

Cenoz, Jasone – Gorter, Durk 2006. *Linguistic landscape and minority languages. Linguistic landscape: a new approach to multilingualism*. Toim. Durk Gorter. Multilingual Matters, Clevedon, s. 67–80. [Verkkodokumentti.] DOI: <https://doi.org/10.21832/9781853599170>.

Gibka, Martyna Katarzyna – Coates, Richard 2018. Literary onomastics – An introduction. *Onoma* 53, s. 7–10. [Verkkodokumentti.] Viitattu 6.1.2024. Saatavissa: <https://onomajournal.org/wp-content/uploads/2020/02/Onoma-53-1.0.-Introduction-final.pdf>.

Goodman, Nelson 1978: *Ways of Worldmaking*. Hackett, Indianapolis. [Verkkodokumentti.] Viitattu 9.1.2024. DOI: <https://doi.org/10.5040/9781350928558>.

Juhonen, Milla 2020. *Nimistöntutkimusta, komisario Palmu! Paikannimistö Komisario Palmu -salapoliisiromaaneissa*. [Verkkodokumentti.] Pro gradu -työ. Helsingin yliopisto. Viitattu 6.1.2024. URN: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-202005262327>.

- Juhonen, Milla 2023. Keppulointia ja rehjustusta Rööperin kulmilla. Paikannimistö sosiaalisen maantieteen rakentajana Outi Pakkasen ja Matti Yrjänä Joensuun rikosromaaneissa – *Sananjalka* 65, s. 215–237. Suomen Kielen Seura, Turku. [Verkkajulkaisu.] Viitattu 7.1.2024. DOI: <https://doi.org/10.30673/sja.127872>.
- Kero, Reino 1996. *Suureen länteen. Siirtolaisuus Suomesta Pohjois-Amerikkaan*. Siirtolaisinstituutti, Turku.
- Kiiskinen, Harri – Nivala, Asko – Saarelainen, Juhana – Westerlund, Jasmine 2023. Extracting geographical references from Finnish literature. Fully automated processing of plain-text corpora. *Journal of Computational Literary Studies* 2:1 [Verkkajulkaisu.] Viitattu 30.1.2024. DOI: <https://doi.org/10.48694/jcls.3584>.
- Kiviniemi, Eero 1975. *Paikannimien rakennetyypeistä*. Suomi 118: 2. SKS, Helsinki.
— 1990. *Perustietoa paikannimistä*. SKS, Helsinki.
- KKTK = Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Koivisto, Vesa 2013: *Suomen sanojen rakenne*. SKS, Helsinki.
- Landry, Rodrigue – Bournis, Richard Y. 1997: Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality: An Empirical Study, *Journal of Language and Social Psychology* 16: 1.
- Luoma, Jouni – Oinonen, Miika – Pyykönen, Maria – Laippala, Veronika – Pyysalo, Sampo 2020. *A Broad-coverage Corpus for Finnish Named Entity Recognition*. Proceedings of the Twelfth Language Resources and Evaluation Conference, s. 4615–4624. European Language Resources Association, Marseille. [Verkkajulkaisu.] Viitattu 8.1.2024. Saatavissa: <https://aclanthology.org/2020.lrec-1.567>.
- Mentula, Mikko 2006: *Klonkku, Reppuli ja Hallavaharja: fiktiivisten erisnimien muodostus, merkitykset ja funktiot J. R. R. Tolkienin teoksessa Taru sormusten herrasta*. Pro gradu -työ. Turun yliopisto.
- Nünning, Vera 2010: The making of fictional worlds. Processes, features and functions. *Cultural ways of worldmaking. Media and narratives*, s. 215–244. Toim. Vera Nünning, Ansgar Nünning ja Birgit Neumann. De Gruyter, Berlin. [Verkkajulkaisu.] Viitattu 8.1.2024. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110227567.215>.
- Paikkala, Sirkka – Stenhammar, Eeva-Liisa – Mikkonen, Pirjo – Pitkänen, Ritva Liisa – Slotte, Peter (toim.) 2007: *Suomalainen paikannimikirja*. KKTK, Helsinki.
- Piatti, Barbara 2008: *Die Geographie der Literatur. Schauplätze, Handlungsräume, Raumphantasien*. Wallstein, Göttingen.
- Piatti, Barbara – Bär, Hans Rudolf – Reuschel, Anne-Kathrin – Hurni, Lorenz – Cartwright, William 2009. *Mapping Literature: Towards a Geography of Fiction*. Cartography

and Art. Lecture Notes in Geoinformation and Cartography. Springer, Berlin, Heidelberg. [Verkojulkaisu.] Viitattu 8.1.2024. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-540-68569-2_15.

Seppänen, Anni-Marja 2005: Jyväskyläläisen opiskelijan nimimaisema. *Kaupungin nimet – Kymmenen kirjoitusta kaupunkinimistöstä*, s. 126–150. Toim. Terhi Ainiala. SKS, Helsinki.

SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Steinby, Liisa 2013. Kertomakirjallisuus. *Johdatus kirjallisuusanalyysiin*, s. 59–153. Toim. Aino Mäkikalli ja Liisa Steinby. SKS, Helsinki.

Tolonen, Mikko – Matres, Inés – Oiva, Mila 2018. In *Between Research Cultures: The State of Digital Humanities in Finland*, *Informaatiotutkimus*, 37: 2, s. 37–61.

[Verkojulkaisu.] Viitattu 8.1.2024. DOI: <https://doi.org/10.23978/inf.71160>.

Zilliacus, Kurt 1966: *Ortnamnen i Houstskär: en översikt av namnförrådets sammansättning*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsinki.

Liitteet

LIITE 1. Taulukko 1. Yleisimmät paikannimet suomalaisessa kaunokirjallisuudessa vuosina 1870–1940

(lähde: Suomalaisen kirjallisuuden atlas 1870–1940 -tietokanta, haettu 27.12.2023)

Lyhenteiden selitykset:

GPE = geopoliittinen paikka

LOC = luonnonpaikka

FAC = rakennus tai rakennelma

Lihavoidut paikannimet on mainittu tutkimusraportissa.

Sija	Paikannimi	Esiintymiä (kpl)	Luokka
1.	Suomi	8836	GPE
2.	Helsinki	3542	GPE
3.	Ruotsi	2375	GPE
4.	Turku	1820	GPE
5.	Venäjä	1553	GPE
6.	Viipuri	1461	GPE
7.	Saksa	1183	GPE
8.	Pietari	1107	GPE
9.	Karjala	965	GPE
10.	Amerikka	953	GPE
11.	Tukholma	872	GPE
12.	Rooma	839	GPE
13.	Pohjanmaa	679	GPE
14.	Lappi	671	GPE
15.	Lappi	661	LOC
16.	Englanti	602	GPE
17.	Häme	573	GPE
18.	Savo	555	GPE
19.	Oulu	467	GPE
20.	Loviisa	436	GPE
21.	Israel	406	GPE
22.	Tampere	404	GPE

23.	Norja	360	GPE
24.	Karmala	339	GPE
25.	Ranska	331	GPE
26.	Jerusalem	314	GPE
27.	Hämeenlinna	310	GPE
28.	Kuopio	304	GPE
29.	Ameriikka	303	GPE
30.	Eurooppa	284	LOC
31.	Harhama	278	FAC
32.	Viro	273	GPE
33.	Puola	257	GPE
34.	Lontoo	246	GPE
35.	Pariisi	243	GPE
36.	Italia	228	GPE
37.	Hella	223	GPE
38.	Egypti	221	GPE
39.	Moskova	210	GPE
40.	Eurooppa	208	LOC
41.	Tornio	205	GPE
42.	Jäämeri	199	LOC
43.	Ruija	196	GPE
44.	Turun linna	195	FAC
45.	Viena	194	GPE
46.	Pohjanlahti	193	LOC
47.	Paris	189	GPE
48.	Kaarina	188	GPE
49.	Kem	186	GPE
50.	Siperia	185	LOC
51.	Tanska	182	GPE
52.	Saimaa	174	LOC
53.	Kajaani	171	GPE
54.	Savonlinna	167	GPE
55.	Kotka	167	GPE
56.	Itämeri	166	LOC

57.	Turkki	166	GPE
58.	Suomenmaa	161	GPE
59.	Vuoksi	161	LOC
60.	Laatokka	157	LOC
61.	Pohja	154	LOC
62.	Lappeenranta	146	GPE
63.	Kultaranta	146	GPE
64.	Suomenlahti	140	LOC
65.	Niemimäkelä	138	FAC
66.	Aasia	136	LOC
67.	Porvoo	134	GPE
68.	Naantali	133	GPE
69.	Vaasa	133	GPE
70.	Lahti	131	GPE
71.	Päijänne	128	LOC
72.	Joutsia	127	FAC
73.	Mikkeli	123	GPE
74.	Berliini	121	GPE
75.	Rauma	119	GPE
76.	Kittilä	118	GPE
77.	Hamina	117	GPE
78.	Vierimä	116	FAC
79.	Herttala	116	GPE
80.	Kankaanpää	116	GPE
81.	Aurajoki	116	LOC
82.	Afrikka	112	LOC
83.	Neva	111	LOC
84.	Espanja	110	GPE
85.	Inari	108	GPE
86.	Etelä-suomi	108	GPE
87.	Kreikka	107	GPE
88.	Lapua	107	GPE
89.	Berlin	106	GPE
90.	Hollola	106	GPE

91.	Enontekiö	105	GPE
92.	Käkisalmi	103	GPE
93.	Kuusamo	103	GPE
94.	Mäntyvaara	103	GPE
95.	Hampuri	102	GPE
96.	Pyhäjärvi	102	GPE
97.	Upsala	101	GPE
98.	Unkari	101	GPE
99.	Novgorod	100	GPE
100.	Soljala	100	GPE

LIITE 2. Taulukko 2. Esimerkkejä paikannimien variaatiosta

(lähde: Suomalaisen kirjallisuuden atlas 1870–1940 -tietokanta, haettu 27.12.2023)

Lyhenteiden selitykset:

GPE = geopoliittinen paikka

LOC = luonnonpaikka

a)

Nimimuoto	Esiintymiä (kpl)	Luokka
Suomi	8836	GPE
Suomenmaa	161	GPE
Suomenmaa	69	LOC
Suomimaa	14	GPE
Suomen tasavalta	14	GPE
Suomen valtakunta	11	GPE
Suomen maa	9	GPE
Suomineito	8	GPE
Finland	6	GPE
Suomeni maa	5	GPE
Suomenimaa	5	GPE

b)

Nimimuoto	Esiintymiä (kpl)	Luokka
Amerikka	953	GPE
Ameriikka	303	GPE
Amerika	47	GPE
Yhdysvallat	46	GPE
Ameriika	10	GPE